

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ З ЧИСЛА ДІТЕЙ-СИРИТ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОГО ГУРТОЖИТКУ

У статті розглядаються організаційні засади волонтерської роботи з молоддю з числа дітей-сиріт, які тимчасово перебувають у соціальних гуртожитках для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Висвітлено сутність волонтерської діяльності в аспекті соціальної роботи. Визначено основні напрями, форми, методи волонтерської діяльності з молоддю з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування з метою їх соціальної адаптації в громаді.

Ключові слова: волонтерство, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, соціальний гуртожиток, соціальні сироти.

Постановка проблеми. Аналіз соціально-педагогічних досліджень дає підстави стверджувати, що найменш захищеними та вразливими категоріями населення на сьогоднішній день залишаються такі, як-от: соціальні сироти, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування через те, що проблеми соціальної адаптації, міжособистісної взаємодії, професійного та життєвого самовизначення, соціалізації, які виникають у них після випуску з інтернатних закладів повністю не вирішуються. З метою подолання зазначених труднощів законодавством України передбачено створення мережі закладів соціального захисту, в яких можливе тимчасове перебування осіб, позбавлених батьківського піклування, зокрема соціальних гуртожитків. У даних установах здійснюють професійну діяльність ряд фахівців, зокрема соціальні педагоги та практичні психологи, які залучають волонтерів для надання комплексної соціальної допомоги вихованцям соціального гуртожитку для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Дослідженням проблем, з якими стикаються соціальні сироти, діти-сироти, позбавлені батьківського піклування у процесі своєї соціалізації; вивченням організаційно-педагогічних засад функціонування соціальних гуртожитків як осередків пристосування вихованців до самостійного життя; обґрунтуванням методичних основ волонтерської діяльності з дітьми групи соціального ризику займаються вітчизняні науковці З. Бондаренко [1], Р. Вайнола [2], М. Доннік [3], Н. Заверико [4], Н. Комарова [5], Н. Романова [8], Л. Рудева [9], О. Холоденко [10]. Однак організаційні засади волонтерської роботи з молоддю з числа дітей-сиріт в умовах соціального гуртожитку ще недостатньо розроблені у науці.

Метою статті є здійснення теоретичного аналізу організаційних засад та особливостей волонтерської роботи з молоддю з числа дітей-сиріт в умовах соціального гуртожитку.

Результати теоретичного дослідження. З огляду на прогресивність волонтерської діяльності, сучасні дослідники тлумачать сутність цього феномена як:

- соціальну практику, що може бути освоєна майбутніми фахівцями соціальної сфери поза професійною підготовкою у ВНЗ на базі громадських організацій;
- добровільну діяльність, засновану на ідеях безкорисливого служіння гуманним ідеалам людства, без цілей отримання прибутку, одержання оплати чи кар'єрного зростання; отримання різнобічного задоволення особистих і соціальних потреб шляхом надання допомоги іншим людям;
- основу функціонування громадських організацій, територіальних громад, форму соціальної активності населення;
- соціальну допомогу людям, які опинилися у складних життєвих обставинах шляхом залучення студентів-волонтерів.

Згідно з результатами дослідження Р. Вайноли волонтерство є добровільним вибором, що відображає особисті погляди та позиції і виражається у спільній діяльності в межах різних асоціацій [2, с. 67]. Волонтерський рух сприяє покращенню якості життя людей, особистому процвітанню й поглибленню солідарності, більш збалансованому економічному і соціальному розвитку, створенню нових робочих місць і нових професій. До головних принципів волонтерського руху належать принцип надання особистих або організованих соціальних послуг, а також принцип перетворення волонтерства в елемент особистісного розвитку, набуття нових знань та навичок [4, с. 24].

Для більш комплексного розуміння сутності волонтерської діяльності у рамках соціальної роботи дослідники виокремлюють її критерії:

1. Має суспільну користь: волонтери можуть допомагати як друзям, знайомим, сусідам, так і всьому суспільству. Волонтерська робота виконується у вільний час.

2. Має добровільний характер: власна воля людини є основою волонтерської діяльності. Цей критерій допомагає відрізнити справжню добровільну волонтерську діяльність від ситуації, коли певні дії були зроблені внаслідок тиску визначених зовнішніх обставин на індивіда.

3. Не передбачає оплати праці: якщо грошова виплата, яку люди отримують за роботу, дорівнює чи перевищує ринкову вартість цієї роботи, така діяльність не може вважатися волонтерською.

Аналіз низки досліджень З. Бондаренко [1], Р. Вайноли [2] дає можливість стверджувати, що зазвичай до добровільної допомоги залучають студентів спеціальності "Соціальна педагогіка" ВНЗ.

Рівень професійної підготовки соціального педагога визначається сформованістю його професійних і особистісних якостей. Усе очевиднішим стає той факт, що не лише сума знань, а синтез знань, умінь, навичок і професійно-етичних якостей є важливим показником ґрунтовно і різнобічно підготовленого спеціаліста. Тому волонтерську діяльність студентів ми розглядаємо як одну із складових фахової підготовки соціального педагога, практичного психолога.

Аналіз науково-методичної літератури дозволив виявити основні напрями роботи добровільних помічників з молоддю, яка опинилася у складних життєвих обставинах:

1. Соціально-реабілітаційна робота, спрямована на попередження та подолання негативних явищ у молодіжному середовищі.

2. Соціальна опіка і захист найменш захищених категорій дітей та молоді. Волонтерами організуються концерти, конкурси, змагання, ярмарки, створюються різноманітні клуби за інтересами, проводяться благодійні акції, вечори.

3. Соціальний супровід молоді з числа дітей-сиріт, допомога в інтеграції у суспільство [9, с. 23].

Виходячи з вищезазначених напрямів роботи волонтерів, однією з категорій, з якою вони можуть співпрацювати, є діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування.

Згідно з українським законодавством до категорії дітей-сиріт належать діти, у яких померли або загинули батьки; діти, позбавлені батьківського піклування – діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, визнанням батьків безвісти відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, або безвідповідальними у сімейному вихованні, що саме і перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки та безпритульні діти [7].

У своїх наукових розвідках дослідник М. Доннік зазначає, що діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, віком від 15 до 18 років, а також особи з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 18 до 23 років, які перебувають у соціальних гуртожитках, стикаються з такими видами проблем: міжособистісні (відносини в колективі, соціальна ізоляція, адаптація до нового соціуму); внутрішньо особистісні (самотність; неадекватна самооцінка; проблема самореалізації; суїцидальні наміри; депресивні стани; психічна травма; відсутність сенсу життя; страхи); проблеми сім'ї (планування майбутнього сімейного життя, відмова від дитини); проблеми адиктивної поведінки; проблеми зайнятості (безробіття, потреби у перекваліфікації, у навчанні, невизначеність щодо подальшої зайнятості, проблеми навчання в училищі, потреби творчої самореалізації, організації дозвілля); соціально-економічні проблеми (борги, відсутність документів, що засвідчують особу, необхідних для отримання пільг, субсидій, планування особистого бюджету) [3, с. 202 – 203].

Численні дослідження дають підстави говорити про те, що більшість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, опиняючись на порозі самостійного життя, відчувають неспокій і страх перед невідомим. Насамперед, дітей лякає неминуче знайомство з реальним життям, яке значною мірою відрізняється від звичного, регламентованого, де турботи дитини, наскільки може, бере на себе або держава, або прийомні батьки чи опікуни, залежно від форм виховання дитини (інтернатні заклади, прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу).

Наукові дослідження свідчать, що найбільш ефективною вважається підготовка до дорослого життя шляхом формування життєвої самостійності та компетентності. Наразі в Україні державними та недержавними інституціями напрацьовано певний досвід соціальної підтримки молодих людей з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Зокрема, це діяльність центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, МБО Партнерство "Кожній дитині" тощо.

На особливу увагу, згідно з дослідженнями вітчизняних науковців О. Артюх, О. Вакуленко, Н. Комарової, заслуговує практика діяльності молодіжної програми МБО "Благодійний фонд "СОС Дитячі містечка" [5]. Загалом, СОС Дитячі містечка – незалежна, неурядова, соціальна благодійна організація, місією якої є захист дітей, що залишилися без батьківської опіки, захист їхніх прав та інтересів, сприяння їхньому розвитку. МБО "Благодійний фонд "СОС Дитяче містечко" вже понад 11 років поширює міжнародні стандарти якості соціальних послуг на території України, керуючись європейськими стандартами поза-домашньої опіки дітей "Якість на благо дітей" та Рекомендаціями ООН з альтернативного догляду за дітьми.

Організація працює в 134 країнах через національні асоціації, у тому числі в Україні (м. Бровари, Київська область), надаючи допомогу сотням тисяч дітей-сиріт через альтернативні

форми опіки, школи, оздоровчі центри, програми укріплення сім'ї, соціального житла та інші форми колективної роботи [5, с. 5-6].

Аналіз змісту діяльності інноваційного проекту підтримки молоді з числа дітей-сиріт "СОС Дитяче містечко" в м. Бровари дає підстави констатувати, що окремою і не менш важливою проблемою для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, залишається забезпечення житлом після досягнення ними свого повноліття. Разом з тим з метою забезпечення тимчасовим житлом дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і створення умов для підготовки до самостійного життя в Україні працює мережа соціальних гуртожитків [8, с. 296].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Типового положення про соціальний гуртожиток", соціальний гуртожиток є закладом для тимчасового проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 15 до 18 років, а також осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 18 до 23 років, метою діяльності якого є створення умов для соціальної адаптації осіб, що в ньому проживають, та їх підготовка до самостійного життя [6, с. 44-47].

Отже, основна мета створення та діяльності соціального гуртожитку – це соціальна адаптація та підготовка випускників інтернатних закладів до самостійного життя та забезпечення їх тимчасовим житлом. За час перебування в закладі, соціальні працівники, психологи, інші фахівці допомагають його мешканцям отримати навички самостійного життя, вступити до вищого або середнього навчального закладу, працевлаштуватися, навчитися розпоряджатися заробленими коштами. Саме в соціальних гуртожитках, де не тільки проживають випускники шкіл-інтернатів, а й впроваджуються соціально-педагогічні технології покращення адаптаційного процесу юнаків та дівчат, можливе здійснення комплексного підходу до розв'язання проблеми формування життєвої компетентності випускників шкіл-інтернатів [10, с. 56].

Необхідність відкриття такого закладу зумовлена ще тим, що суттєва частина випускників інтернатних закладів потребують продовження соціального супроводу, тому, що вони недостатньо підготовлені до життя в суспільстві, не володіють необхідними навичками ведення домашнього господарства, побутового обслуговування, не вміють користуватися послугами соціальних інфраструктур, їм бракує знань з фінансової грамотності. В такому закладі також можуть проживати діти, в яких є юридично закріплене житло, але жити з різних причин там неможливо, а також неповнолітні матері, в яких не має засобів для існування.

Досвід практичної роботи в умовах соціального гуртожитку дає підстави стверджувати, що важливим у роботі працівників даного закладу є залучення волонтерів з числа студентської молоді з метою успішної соціалізації та соціального партнерства. У процесі міжособистісної взаємодії між волонтерами та вихованцями відбувається обмін знаннями, досвідом, формування емпатії, надання моральної допомоги.

В свою чергу під керівництвом соціального педагога та практичного психолога гуртожитку можна виокремити форми та методи роботи з молоддю з числа дітей-сиріт: залучення вихованців до суспільно-корисної праці (проведення суботників); проведення заходів (концерти, свята, конкурси, майстер-класи); арт-терапія (музикотерапія, ігротерапія, бібліотерапія та мистецтво орігамі, виготовлення власноруч панно та інших поробок); бесіди, лекції, перегляд відеороликів та фільмів, дискусії з актуальних соціальних проблем ("16 днів проти насильства!", "Ми проти торгівлі людьми!" тощо); майстер-клас з приготування їжі; організація та проведення пікніків; організація та проведення туристичних походів.

На основі власного досвіду волонтерської роботи на базі Обласної комунальної установи Сумської обласної ради "Соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування" у процесі якої нами було організовано розважально-культурний захід – "Свято осені", було визначено можливі ефективні форми волонтерської роботи з мешканцями закладу: конкурс страв з овочів, приготовлених власноруч вихованцями, шоу-вистава з мотивами "Хеллоуїна", рухливі ігри, майстер-клас з арт-терапії мистецтвом з виготовлення панно з сухофруктів, кавових зерен та інших дарів природи. Слід зазначити, що захід мав на меті пізнавально-естетичну функцію, у процесі якого, кожен мав можливість відпочити від роботи, провести час в колі друзів, знайомих, однодумців і просто небайдужих до долі інших людей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах соціальних гуртожитків проходять соціальну адаптацію вихованці, які відносяться до категорії дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Оскільки дітей-сиріт відносять до групи соціального ризику, вони потребують систематичної цілеспрямованої соціальної роботи, супроводу та підтримки. У процесі волонтерської роботи волонтери застосовують різні напрями, форми та методи роботи з дітьми-сиротами та молоддю з числа зазначеної категорії осіб: свята, майстер-класи, виготовлення поробок, профілактичні бесіди, перегляд відеореклами з актуальних соціальних проблем тощо.

На нашу думку, така партнерська взаємодія волонтерів, дітей-сиріт та молоді з їх числа є найбільш ефективною стратегією успішної соціальної адаптації та інтеграції й потребує подальшого обґрунтування.

Використані джерела

1. Бондаренко З. П. Волонтерська робота у вищому навчальному закладі / З. П. Бондаренко // Вісник Запорізького національного університету. – 2008. – №1. – С. 25-30.
2. Вайнола Р. Х. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку / Вайнола Р. Х., Капська А. Й., Комарова Н. М. та ін. – К. : Академпрес, 1999. – 112 с.
3. Доннік М. С. Соціальний гуртожиток як провідний інститут соціалізації молоді, позбавленої батьківського піклування / М. С. Доннік // Проблеми загальної та педагогічної психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної АПН України / [за ред. С. Д. Максименка]. – Т. XII, Ч. 1. – К. : "Срібна хвиля", 2011. – С. 197-207.
4. Заверико Н. В. Міжнародні організації у соціальній сфері / Н. В. Заверико // Практична психологія та соціальна робота. – 2001. – № 4. – С. 23-25.
5. Підготовка дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до самостійного життя: методичні рекомендації / О. Р. Артюх, О. В. Вакуленко, Н. М. Комарова та ін. – К. : Академпрес, 2016. – 140 с.
6. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження Типового положення про соціальний гуртожиток" від 08.09.2005 р. № 878 // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 16. – С. 44-47.
7. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: закон України 13.01.2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua.
8. Романова Н. Ф. Соціальні гуртожитки для випускників інтернатних закладів як важлива складова роботи недержавних організацій соціальної сфери / Н. Ф. Романова, В. І. Кошіль // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – 2013. – Вип. 28. – С. 295-302.
9. Рудева Л. С. Сутність волонтерського руху як виду соціально-психологічної роботи // Вісник психології та педагогіки. – № 4. – 2010. – С. 23-27.
10. Холоденко О. В. Педагогічні умови соціальної адаптації випускників шкіл-інтернатів у соціокультурному середовищі : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. / Холоденко Олена Віталіївна. – К., 2011. – 173 с.

Chernyakova A. V., Zimych V. G., Yakushko Yu. V.

ORGANIZATIONAL BASIS OF VOLUNTEER WORK WITH YOUTH AMONG CHILDREN-ORPHANS IN THE SOCIAL HOSTELS

The article is devoted to the organizational and pedagogical bases of volunteers work with youth among the youth at risk, orphans and children deprived of parental care in the social hostels. The article on the basis of scientific works analysis considers the theoretical and practical aspects of the problem of socialization of young people among the orphans and children deprived of parental care and gives a profound description of it. The proposed research is devoted to the problem of socialization of young people, who were deprived of paternal tutelage in the social hostels. The primary purpose of creation and activity of social hostel is social adaptation and preparation of graduating students of boarding-schools to independent life and providing of them by a temporal accommodation.

Volunteers work is one aspect of social work with orphans and children deprived of parental care in their adaptation, preparation for independent living in the social hostels. The main directions, forms, methods of volunteer activities with this category of the population are analyzed. The best practices will be widely distribute by the publication scientific articles, textbooks, public lectures and monograph. The analysis of the "Sos-Children`s Villages" experience has enabled to outline the possibilities of the progressive ideas implementation in the practice of Ukraine. Experience of practical work certifies a great part of volunteers in the successful socialization and social partnership. In the process of interpersonal interaction between volunteers and orphans is an exchange of knowledge, experience and empathy formation, providing moral support and emotional facilitation, expansion of social contacts and successful socialization process in general.

It follows to add that own experience of volunteer work in the Sumy social hostel are presented by authors. To our opinion, such partner cooperation of volunteers, children-orphans is the most effective strategy of successful social adaptation and integration.

Key words: *volunteering, social hostels, social orphans, children deprived of parental care.*

Стаття надійшла до редакції 14.12.2016 р.